

Розвиток обдарованості молодших школярів у контексті реалізації науково-педагогічного проекту «Інтелект України»



Валентина АНДРІЙЧУК,

старший викладач кафедри психології, педагогіки та корекційної освіти, методист кабінету дошкільної, початкової, корекційної та інклюзивної освіти Рівненського ОІППО, координатор науково-педагогічного проекту «Інтелект України» в Рівненській та Волинській областях

Українське суспільство переживає складний період зміни соціально-економічних орієнтирів. Нагальною потребою сьогодення є обґрунтування концептуальних засад освітніх моделей культурної співпрачності підрастаючого покоління до суспільно-творчих процесів, що відбуваються в нашій державі.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року наголошується, що «ключовим завданням освіти у XXI столітті є розвиток мислення, орієнтованого на майбутнє». Важливою умовою реалізації цього завдання є впровадження у національний освітній простір системи пошуку, навчання та виховання здібних і обдарованих дітей та учнівської молоді.

Проблема обдарованості є достатньо розробленою і характеризується безліччю теорій та підходів (Б.Ананьєв, О.Асмолов, А.Біне, Д.Богоявленська, Д.Векслер, Х.Гарднер, Дж.Гілфорд, В.Крутецький, Н.Лейтес, О.Леонтьєв, О.Матюшкін, В.Моляко, Дж.Рензулі, С.Рубінштейн, О.Савенков, Ч.Спірмен, Р.Стенрнберг, Б.Теплов, К.Тейлор, Е.Торренс, М.Холодна, В.Шадриков, В.Штерн, К.Юнг, В.Юркевич та ін.).

З психологічного погляду, обдарованість – складне психічне утворення, в якому переплетені пізнавальна, емоційна, вольова, мотиваційна, психофізіологічна та інші сфери психіки людини. Саме ця складність і зумовлює те, що вияви обдарованості:

- по-перше, характеризуються яскраво вираженою індивідуальністю. Водночас умовно можна виокремити дві полярні групи: одна – з гармонійним розвитком пізнавальних, емоційних, регуляторних, психомоторних, особистісних та інших сфер психічного розвитку, друга (найчастіше – особливо обдаровані) відрізняється дисбалансом (дисгармонійністю) у рівні сформованості зазначених сфер психічного розвитку (високий рівень інтелекту найчастіше характеризується емоційною нестійкістю, заниженою або завищеною самооцінкою тощо);

- по-друге, є досить розмаїтими, багатогранними, тому обдарованість розрізняють: *за широтою вияву* (загальна і спеціальна); *типом діяльності, якій надається перевага*, – інтелектуальна, академічна, творча, спортивна, організаторська (лідерська), соціальна, технічна, художня тощо; *інтенсивністю вияву* – підвищена готовність до навчання,

обдаровані, високообдаровані, винятково (особливо) обдаровані; *видом вияву* – явний і прихований; *темпоральними характеристиками* – обдаровані з нормальним темпом розвитку або випереджальним; *віковими особливостями вияву* – стабільна або епізодична; *особистісними, гендерними* (соціально-статевими) та іншими особливостями [2].

Відомий у психології факт втрати яскравих здібностей в період дорослішання вчені пов'язують, окрім іншого, з особливостями психічного розвитку. Важливо не втратити час, коли педагогічний вплив на індивіда є найбільш сприятливим.

Проблема навчання і виховання обдарованих дітей на сучасному етапі розвитку педагогічної науки та практики в Україні викликає значний інтерес як дослідників, педагогів, так і батьківської громади. Актуальність психолого-педагогічної технології для дітей з академічною обдарованістю в умовах навчання у загальноосвітньому навчальному закладі, яка б забезпечувала неперервність системи розвитку починаючи зі вступу дитини до школи, визначила напрям досліджень колективу провідних учених на чолі з доктором педагогічних наук, професором Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди І.В. Гавриш щодо створення концепції меритократичної освіти в Україні.

У практиці сучасної школи існує два принципово різних підходи до навчання.

Перший – традиційно педагогічний. Метою і змістом такого навчання є передача учневі певної суми знань. Цей підхід ще називають знанцевим. Він ототожнюється з поняттями «знати» і «пам'ятати». Отже, знання, з педагогічного погляду, є самоцінними.

Другий – психологічний. Передбачає, що дитина в процесі навчання має не просто вивчити, а навчитися щось робити, тобто навчитися здійснювати. Під час навчання учень повинен набути особистого досвіду, який є відображенням досвіду старших поколінь у певній галузі людської практики. Це

діяльнісний підхід, за якого перевага надається практичним справам, а знання відіграють службову роль і є засобом виконання цих справ і засобом навчання. Саме це визначається очікуваним результатом освіти і предметом стандартизації на сучасному етапі модернізації освітнього процесу в початковій школі. Вимірюється такий результат нетрадиційно – в термінах «надпредметних» здібностей, якостей, умінь [1].

Психологічну теорію діяльності розробляли видатні психологи Л.Виготський, О.Леонтьєв, Д.Ельконін, В.Давидов, С.Рубінштейн, П.Гальперін та ін. Л.Виготський обґрунтував ідею про вирішальну роль діяльності в психічному розвитку дитини. Для пояснення питання впливу навчання на розвиток дослідник запровадив поняття про два рівні розвитку дитини: перший – зона актуального розвитку, другий – зона найближчого розвитку.

Перший характеризує вже досягнутий дитиною рівень. Це рівень інтелектуальних задач, які вона здатна розв'язати самостійно, без допомоги дорослого. Другий – відстежується не у самостійному розв'язанні задач, а в співпраці з дорослим; він є вищим, тому що за допомогою дорослого дитина здатна розв'язувати більш складні задачі [3].

Метою навчання є перспективний розвиток дитини, тому потрібно враховувати не лише досягнуті результати, а й процеси, що перебувають у стадії становлення. О.Леонтьєв та його учні, досліджуючи конкретну структуру людської діяльності, визначили її компоненти – потреби і мотиви, мету, умови та засоби досягнення, дії й операції. Особливістю діяльності є те, що вона завжди має явний або неявний предметний характер, а всі її компоненти – той чи інший предметний зміст, і вона обов'язково спрямована на творче перетворення певного матеріального чи духовного продукту.

Історичний досвід засвідчує: правильно організоване шкільне навчання саме і є навчальною діяльністю дітей. Йдеться про те, що в історії шкільної освіти були періоди, коли перебування дитини у класі не було пов'язано зі справжньою навчальною діяльністю. Щоб діти, перебуваючи в класі, навчалися і засвоювали знання та вміння у формі повноцінної навчальної діяльності, їй потрібно правильно організувати. Розглянемо зміст такої організації.

Дитина засвоює будь-який матеріал у формі діяльності тільки тоді, коли у неї є внутрішня потреба і мотивація. Це пов'язано з перетворенням матеріалу, що засвоюється, і отриманням нового духовного продукту, тобто знання про цей матеріал. Без цього повноцінної людської діяльності немає.

Навчальні потреби і мотиви спрямовують дітей на отримання ними знань як результатів перетворення певного матеріалу. Це перетворення відкриває в матеріалі внутрішні або сутнісні відношення, усвідомлення яких дозволяє школяру відстежити походження зовнішніх виявів засвоюваного матеріалу. Навчальна потреба – це потреба у реальному чи уявному експериментуванні з певним

матеріалом з метою виокремлення в ньому суттєво-загального і часткового для прослідкування їх взаємозв'язку. Знання про цей взаємозв'язок у логіці називають теоретичними. Потреба дитини в навчанні саме й полягає в її бажанні отримати знання про загальне у предметі, тобто теоретичні знання про будь-що за допомогою експериментування з предметом. У цьому перетворенні предмета обов'язково є творчий момент, який засвідчує навчально-діяльнісний характер засвоєння тих знань, які стосуються предмета експериментування. Якщо вчитель систематично створює в класі умови, які потребують від школяра отримання знань про предмет за допомогою експериментування з ним, діти мають справу із задачами, для розв'язання яких необхідно здійснення навчальної діяльності [4].

Призначення діяльнісного навчання – навчати користуватися знаннями. Соціальне замовлення не лише України, а й світового співтовариства стосується передусім формування особистості, здатної самостійно одержувати знання та досвід, діяти в різних проблемних ситуаціях, реалізувати свої здібності та потреби. Саме тому на діяльнісному підході ґрунтується дидактична модель навчання обдарованих учнів молодшого шкільного віку в науково-педагогічному проекті «Інтелект України».

Основні завдання проекту:

- розвиток цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, навчальної, загальнокультурної, технологічної, комунікативної та соціальної компетентностей;
- виховання школяра як громадянина України, національно свідомої, вільної, демократичної, життєво і соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір, приймати відповідальні рішення у різноманітних життєвих ситуаціях;
- розвиток академічної обдарованості учнів в органічній єдності та взаємозв'язку всіх її компонентів;
- збереження і зміцнення морального, фізичного і психічного здоров'я [8].

Наукові консультанти проекту – доктор психологічних наук, дійсний член НАПН України, директор Інституту проблем виховання НАПН України І.Д. Бех та начальник відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи Інституту інноваційних технологій і змісту освіти С.В. Кириленко. Медико-психологічний супровід проекту здійснює група наукових працівників під керівництвом доктора медичних наук, завідувача відділу гігієни дітей шкільного віку та підлітків Інституту охорони здоров'я дітей шкільного віку та підлітків НАМН України Г.М. Даниленка.

Особливостями системи навчання у проекті є: інтеграція, наступність, алгоритмізація, спеціальні умови розвитку мислення, застосування теорії поетапного формування розумових дій П.Гальперіна, поліфункціональна структура уроку.

Провідна тенденція розвитку сучасних освітніх систем – переорієнтація навчально-виховного

процесу на формування розвиненої особистості, створення максимально сприятливих умов для розкриття потенційних здібностей дитини, її спрямування на постійний духовний, моральний і фаховий поступ. Чинником оновлення змісту освіти й узгодження його із сучасними потребами, інтеграцією до європейського та світового освітніх просторів є новий Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року №462 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти». Відповідно до цього нормативного документа було розроблено Типові навчальні плани, програми для загальноосвітніх навчальних закладів, що працюють за науково-педагогічним проектом «Інтелект України».

На основі аналізу проблем традиційної школи, мотивів та цілей навчальної діяльності академічно здібних та обдарованих учнів початкової школи, змісту освіти, методів та форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, принципів та здійснення контролю засвоєного матеріалу колектив проекту створив навчально-методичні комплекти із навчальних дисциплін початкової школи: «Навчання грамоти», «Читання», «Українська мова», «Людина і світ», «Математика», «Навчаємося разом», «Еврика». Комплекти охоплюють: навчальні посібники, зошити на друкованій основі; методичні рекомендації для вчителя; наочність; роздатковий матеріал; диски з програмовими засобами (ІКТ), що використовуються згідно з рекомендаціями науковців медичної галузі на кожному уроці впродовж 4–5 хвилин.

Матеріал навчальних посібників та зошитів на друкованій основі побудований з урахуванням:

- реальних психологічних механізмів інтелектуального розвитку дитини, відповідно до моделей збагачення та проблематизації у навчанні академічно здібних і обдарованих учнів початкової школи;

- тріади факторів людського потенціалу, вперше виділених Дж.Рензуллі: *мотивація* (досягнення мети, наполегливість, уміння долати труднощі, здатність до концентрації уваги), *креативність* (генералізована чутливість до проблем, оригінальність, гнучкість мислення, легкість асоціювання, спонтанна швидкість, здатність до адаптації та оцінювання, перфекціонізм), *інтелект* (здатність бачити закономірності, моделювати ситуації, обґрунтовувати версії, узагальнювати, будувати докази);

- особливостей психосоціального розвитку обдарованих (неприйняття конформізму, егоцентризму, лідерство, змагальність);

- особливостей розвитку когнітивної сфери (пізнавальний інтерес, схильність до завдань дивергентного типу, гнучкість мислення, легкість генерування ідей та асоціювання, здатність до прогнозування, феноменальна пам'ять, висока концентрація уваги, здатність до оцінювання, перфекціонізм) [8].

Навчально-методичні комплекти для дисциплін початкової школи, розроблені колективом проекту, забезпечують:

- зниження навантаження на вчителя в процесі підготовки до уроку, оскільки матеріал посібника гарантує освоєння навчального матеріалу і формування психологічних механізмів, що становить основу розвитку інтелекту;

- розширення сфери навчальної діяльності учня;

- своєрідне інтелектуальне підґрунтя для учня, що дає йому шанс на особисте інтелектуальне життя незалежно від рівня підготовки вчителя;

- збільшення сил і часу у вчителя для концентрації своїх зусиль на тих аспектах навчання, які потребують індивідуального підходу до конкретної дитини на змістовому, організаційно-методичному і психологічному рівнях.

Сутність науково-педагогічного проекту «Інтелект України» полягає не в насиченні дитини поглибленими знаннями, а в набутті нею передусім необхідних навичок роботи з інформацією, аналізу, гнучкого творчого мислення, самоконтролю та самооцінки, швидких реакцій, раціональної організації навчальної праці; розвитку пізнавальних процесів – сприйняття, пам'яті, мислення, уваги й якостей особистості школяра – цілеспрямованості, працелюбності, організованості, охайності, наполегливості, волі тощо.

У 2014–2015 навчальному році за ініціативою загальноосвітніх навчальних закладів області та підтримки Управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації, Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти створено мережу закладів, які розпочали впровадження науково-педагогічного проекту «Інтелект України»: Здолбунівська загальноосвітня школа I ступеня №7 Здолбунівської районної ради (директор – В.Я. Панчук), Клеванський навчально-виховний комплекс «школа-ліцей» Рівненської районної ради (директор – Н.А. Демидович), Радивилівський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–III ступенів №2 – ліцей» імені П.Г. Стрижака Радивилівської районної ради (директор – М.М. Сова), Кузнецовська загальноосвітня школа I–III ступенів №1 (директор – Н.А. Середа) та Кузнецовська загальноосвітня школа I–III ступенів №3 (директор – Н.П. Валюшко) Кузнецовської міської ради, Рівненський НВК «Школа-ліцей» №12 (директор – В.Ю. Лагодюк), Рівненський НВК №19 (директор – І.С. Верхова), Рівненська спеціалізована школа I–III ступенів №15 (директор – С.Я. Истомина), Рівненська гуманітарна гімназія (директор – З.В. Макаручук), Рівненська ЗОШ I–III ступенів №13 (директор – М.М. Бєлік), Рівненська ЗОШ I–III ступенів №27 (директор – Б.Я. Харів), Рівненська ЗОШ I–III ступенів №22 (директор – С.А. Шама), Рівненська ЗОШ I–III ступенів №23 (директор – О.П. Макаручук), Рівненська ЗОШ I–III ступенів №3 (директор – О.З. Тимошук) Рівненської міської ради.

За підтримки управління освіти і науки Волинської обласної державної адміністрації та Волинського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти науково-педагогічний проект «Інтелект України» впроваджується у Нововолинській гімназії (директор – Л.В. Шиян) Нововолинської міської ради та Ківерцівській ЗОШ I–III ступенів №4 (директор – Н.М. Беньковська) Ківерцівської районної ради.

Відповідно до наказів управління освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації від 2 вересня 2014 р. №455 «Про впровадження науково-педагогічного проекту «Інтелект України» в практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів Рівненської області», Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти від 16.09.2014 №112 «Про здійснення супроводу впровадження науково-педагогічного проекту «Інтелект України» в практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів Рівненської області» та з метою надання науково-методичної допомоги педагогічним працівникам, які в 2014–2015 навчальному році розпочали роботу за науково-педагогічним проектом «Інтелект України» у Рівненській та Волинській областях, призначено координаторами всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України» Н.А. Мельник, кандидата педагогічних наук, проректора з науково-методичної роботи РОІППО, та В.В. Андрійчук, методиста кабінету дошкільної, початкової, корекційної та інклюзивної освіти РОІППО. Рівненському НВК «Школа–лицей» №12 (директор – В.Ю. Лагодюк) надано статус базового в області з питань впровадження науково-педагогічного проекту «Інтелект України».

Особливістю навчально-виховного процесу в науково-педагогічному проекті «Інтелект України» є його особистісна орієнтованість, спрямована на те, щоб кожний вихованець став повноцінним, самодостатнім, творчим суб'єктом діяльності, пізнання, спілкування, вільною і самодіяльною особистістю.

Література

1. *Атанов Г.О.* Знання як засіб навчання: навч. посібник / Г.Атанов. – К.: Кондор, 2008. – 236 с.
2. *Семенова Р.О.* Взаємозв'язок когнітивних та особистісних чинників у розвитку обдарованості: монографія / Р.О. Семенова, Д.К. Корольов; за ред. Р.О. Семенової. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 144 с.
3. *Выготский Л.С.* Избранные психологические исследования: Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка / Л.С. Выготский [под ред. и со вступ. статьей А.Н. Леонтьева и А.Р. Лурия]. – М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1956. – 519 с.
4. *Вопросы психологии учебной деятельности младших школьников: [сб. ст.] / Акад. пед. наук РСФСР, Ин-т психологии; под ред. Д.Б. Эльконина, В.В. Давыдова. – М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1962. – 287 с.*
5. *Державний стандарт початкової загальної освіти: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України*

від 20 квітня 2011 р. №462 // Початкова освіта. – 2011. – №18. – 46 с.

6. *Освітні технології: навч.-метод. посібник / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 255 с.*
7. *Обучение и развитие одарённых детей / Н.Б. Шумакова. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. – 336 с. – (Серия «Библиотека психолога»).*
8. *Теоретичні та інструктивно-методичні матеріали для учасників науково-педагогічного проекту «Інтелект України» / За заг. ред. І.В. Гавриш, С.В. Кириленко. – Харків: Стиль-Іздат, 2013. – 88 с.*
9. *Химинець В.В.* Інноваційна освітня діяльність / В.В. Химинець. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 360 с.



Анотації

Валентина АНДРІЙЧУК

Розвиток обдарованості молодших школярів у контексті реалізації науково-педагогічного проекту «Інтелект України»

У статті наголошується, що нагальною потребою сьогодення є концепція меритократичної освіти в Україні для навчання і виховання дітей з академічною обдарованістю в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Обґрунтовується використання діяльнісного підходу в процесі навчання обдарованих дітей, який є умовою набуття учнями особистого досвіду в певній галузі людської практики. Характеризуються переваги навчально-методичних комплектів з навчальних дисциплін початкової школи у науково-педагогічному проекті «Інтелект України».

Ключові слова: діяльнісний підхід, концепція меритократичної освіти, науково-педагогічний проект «Інтелект України», обдарованість.

Валентина АНДРІЙЧУК

Развитие одарённости младших школьников в контексте реализации научно-педагогического проекта «Интеллект Украины»

В статье отмечается, что насущной необходимостью сегодня является концепция меритократического образования в Украине для обучения и воспитания детей с академической одарённостью в условиях общеобразовательного учебного заведения. Обосновывается использование деятельностного подхода в процессе обучения одарённых детей, который является условием приобретения учащимися личного опыта в определённой области человеческой практики. Характеризуются преимущества учебно-методических комплектов по учебным дисциплинам начальной школы в научно-педагогическом проекте «Интеллект Украины».

Ключевые слова: деятельностный подход, концепция меритократического образования, научно-педагогический проект «Интеллект Украины», одарённость.

Valentyna ANDRIICHUK

The development of gifted primary school children in the context of scientific and pedagogical project «Intellect of the Ukraine»

The article emphasizes the crucial need for the concept of meritocratic education system in Ukraine for education and upbringing of academically gifted children in a climate of general education institution. The reasons are given for the usage of activity-based approach in the process of

teaching gifted children, which is one of the conditions of gaining personal experience in certain branch of human practice. Benefits of learning and teaching tool set of academic subject areas of primary school in academic project «Intellect of the Ukraine» are characterized.

Keywords: *activity-based approach, concept of meritocratic education system, academic project «Intellect of the Ukraine», giftedness.*

Лицарські ідеї Тараса Шевченка і козацька педагогіка

31 жовтня 2014 року в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова відбулась III Всеукраїнська науково-практична конференція «Лицарські ідеї Тараса Шевченка і козацька педагогіка в системі виховання в учнівській та студентській молоді українського патріотизму». Куратором заходу виступила кафедра теорії та історії педагогіки НПУ.

Конференція відбувалася за підтримки Національної академії педагогічних наук України, Академії наук вищої освіти України, Міжнародного освітнього фонду імені Ярослава Мудрого, Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії НАН України, Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді МОН та Національної спілки краєзнавців України.

Під час пленарного засідання учасників привітав ректор НПУ, академік Віктор Андрущенко. Він відзначив актуальність вивчення спадщини Тараса Шевченка та її особливий виховний вплив на сучасну молодь. Актуалізація патріотичних ідей у вихованні учнів і студентів зумовлена складним для нашої країни часом, але не вичерпується лише цим. Тільки справжній патріот і громадянин своєї держави може стати великою особистістю, переконаний Віктор Петрович.

Серед напрямів роботи конференції – обґрунтування теоретико-методологічних засад виховання в учнівській та студентській молоді патріотизму; українські виховні ідеали князя-патріота, козака-лицаря, січового стрільця, вояка УПА як втілення лицарських якостей рідного народу; практична реалізація ідей, методики козацької педагогіки як могутнього засобу формування в учнів та студентів українського патріотизму, готовності боронити національні інтереси, цінності своєї держави; виховання учнівської і студентської молоді на сучасних козацько-лицарських традиціях, ідеях героїв Майдану, Небесної Сотні та воїнів АТО в східних областях України.

За інф. прес-служби НПУ імені М.П. Драгоманова

